

A szuburbanizáció sajátosságai Pécs környékén

BAJMÓCY PÉTER¹

Bevezetés

Vidéki nagyvárosainkra a második világháború után a gyors urbanizáció volt jellemző. A városi népesség számbeli növekedése (egyes idegenforgalmi jellegű városoktól eltekintve) szinte kizárólag az iparhoz volt köthető. Ahogy erősödött az ipari decentralizáció a 60-as években, úgy gyorsult a vidéki közép- és nagyvárosok, elsősorban a megyeszékhelyek lakosságának növekedése. A nagyvárosi lakáshiány és a falusi családi ház vonzóereje miatt azonban egyes városközeli falvak népessége is számbeli gyarapodásnak indult (a folytatódó agglomerálódás nyomán). A növekedés bázisát azonban elsősorban a távoli falvakból való beköltözés jelentette, ennek következtében a rurális jegyek is hasonlóak voltak, mint Budapest környékén. A különbség a jelenség mértékében van. Amíg Budapest esetében 1958-tól adminisztratív úton gátolták a beköltözést, így a fővárosba igyekvők nagy része az elővárosi, agglomerációs gyűrűben telepedett le, addig a vidéki nagyvárosokat a környező falvak népességszámának emelkedése volumenben semmiképpen, de általában még arányaiban sem vehette fel a versenyt a fővároséval.

Az 1980-as évek mind Budapest, mind pedig a vidéki közép- és nagyvárosok esetében változást hoztak. A gazdaság növekedési üteme visszaesett, lecsökkent az állami lakásépítések mértéke is. Az épülő új lakások egyre nagyobb hányada származott magánérős építkezésekből. Az urbanizáció (városodás) üteme lassult, az ingázás állandóvá válása miatt egyre kevesebben költöztek a városokba. A vidéki nagyvárosok (elsősorban a megyeszékhelyek) nagy részének a népességnövekedése azonban még folyamatos, bár kisebb mértékű volt, mint az előző évtizedben. 1981-től természetes fogyás váltotta fel az addigi természetes szaporodást.

A kiteljesedő szuburbanizáció

Az 1980-as évek második felétől megindult a szuburbanizáció Magyarország nagyobb városai körül, méghozzá kettős értelemben. Egyrészt a központi városok helyett a népességnövekedés súlypontja a gyűrűbe, a városokat övező falvakba tevődött át. Ez a folyamat Budapest esetében már évtizedekkel korábban bekövetkezett, de a vidéki nagyvárosoknál most jelent csak meg. Kivételt ez alól csak néhány erősen ipari jellegű nagyvárosunk (Miskolc, Tatabánya) jelentett, ahonnan a népesség elvándorlása már a 80-as években megindult és az elvándorlás részben a közeli falvakba, részben viszont az ország távoli vidékei felé irányult. Így a csökkenő népességű nagyváros melletti növekvő falvak dekoncentrációt jelentenek, amelynek okai egyes iparágak strukturális válságában keresendők. Másrészt tényleges kiköltözési folyamatok indultak meg – vagy

¹ JATE Gazdaságföldrajzi Tanszék, 6722 Szeged, Egyetem u. 1.

gyorsultak fel nagymértékben pl. Budapest esetében – a nagyvárosokból a környező falvakba.

A szuburbanizáció azonban több szempontból is speciális időszakban indult meg Magyarország területén. Megjelenése egyrészt a természetes népességfogyás időszakára esik, ami azért lényeges, mert elvileg így az is elképzelhető, hogy bár egy település népessége csökken, mégis, mint népességkoncentráció gócpont vehető számításba, ha a népességszökkenése az országos átlagnál kisebb. Másrészt a szuburbanizáció egy olyan időszakban indult meg, amikor a gazdaságban jelentős visszaesés volt megfigyelhető, a népesség széles rétegeinek megélhetési viszonyai romlottak, a lakásépítés dinamizmusa is alacsony szintre csökkent. Harmadrészt a szuburbanizáció a városodottság egy alacsonyabb szintjén (mindössze 55–65%-os arányú városi népességnél) indult meg, mint az urbanizáció hasonló szakaszában Nyugaton. Ráadásul a városi népesség egy része olyan településeken él, amelyek csak jogilag városok, tényleges városi funkciókkal nem, vagy csak alig rendelkeznek. Így a „potenciális kiköltözők” köre szűkebb, mint az a nyugati országokban a korábbi évtizedekben volt, valószínűleg csökkentve ezzel a szuburbanizáció mértékét.

A 90-es években Magyarországon mintegy 30–35 olyan város volt, ahol megfigyelhető a szuburbanizáció jelensége, és amelyek körül dinamizálódott, népességüket növelő falvak találhatók. (Megjegyzem, hogy Magyarország általam dinamikusnak vélt térségeit nem fedik le teljesen a nagyobb városok körül kialakult dinamikus térségek.) Emellett a nagyvárosokat összekötő vonalak mentén is találhatók dinamikus települések, elsősorban a Dunántúlon, valamint a legfontosabb idegenforgalmi területek továbbra is (vagy épp most kezdődően) dinamikusak, de az itteni lakosság szám növekedés nem egy közeli nagyvárosból való kiköltözésből, hanem valószínűleg távolabbi területekről származik.

A Pécs környéki szuburbanizáció jellemzői

Az 1990-es évek éles törést jelentettek Baranya megye településeinek demográfiai folyamataiban. Pusztán a népességszámok változását vizsgálva a növekvő népességű települések száma a 40-es évek óta folyamatosan csökkent (*1. táblázat*). Az 1980-as évekre már a megye településeinek kevesebb, mint 10%-a mutatott népességnövekedést, úgy, hogy az emelkedő lakosság számú városok száma is jelentősen lecsökkent. Ehhez képest állt be jelentős fordulat a 90-es évek közepére, igaz továbbra is többségben vannak a csökkenő lélekszámú falvak, viszont egyrészt a növekvő lakosságú városok száma kétféle csökkenést (Bóly, Szentlőrinc), és ami még fontosabb, a falvak 38%-ának (109-nek) újra növekszik a népessége. Természetesen ez a tény önmagában nem igazolja a szuburbanizáció létét Baranya megyében, ill. Pécs körül, de mindenképpen jelzi a változásokat.

Külön kiemeltük a vizsgálatunk során azokat a Baranya megyei településeket, amelyek között Pécs városától nincs messzebb 25 km-nél. Összesen 72 ilyen hely volt, közöttük három város (Komló, Pécsvárad, Szentlőrinc), a többi község. Ehhez hozzátettük magát Pécs városát, valamint a területi folytonosság megőrzése végett az eddig a

közlekedési helyzete miatt enklavéként jelentkező Aranyosgadányt, s így végül 74 település képezte a vizsgálat ezen részének tárgyát.

1. táblázat. A növekvő népességű települések százalékos aránya Baranya megyében

Terület	1941–1949	1949–1960	1960–1970	1970–1980	1980–1990	1995–1998
Baranya megye	53,8	29,3	19,2	14,5	9,8	36,8
Város	90,0	90,0	100,0	100,0	40,0	20,0
Község	52,6	27,2	16,4	11,5	8,7	37,3

Megjegyzés: A városok adatai a jelenlegi tíz városra értendők. 1990-ig az 1990-es, 1995–1998 között az 1998-as településállomány figyelembe vételével, Dunafalvával együtt.

Ugyancsak a népességszám változását vizsgálva most már ezen a szűkített területen a növekvő lakosságszámú települések köre folyamatosan csökkent az 1940-es évek óta, úgy, hogy minden évtizedben számszerűen is többen voltak a csökkenő lélekszámú települések (2. táblázat). Az 1980-as évekre már csak 12 település növelte a népességét a 74-ből, köztük két város (Pécs, Szentlőrinc), majd a 90-es évek közepére hirtelen 42 növekvő lakosságszámú települést találunk, s köztük a vizsgált térség négy városa közül csak egyet (Szentlőrinc), ami azt jelenti, hogy a Pécshez legközelebb lévő 73 település 58%-ának nő a népessége a kilencvenes évek közepén. (Korábbi adatok nehezen lennének vizsgálhatók, hiszen az 1994-es lakcím-bejelentési „káosz” lehetlenné teszi a tényleges népességszámok összevetését a 90-es évek teljes időtartamára.) A lakcím megújítások elmulasztása miatt a nagyvárosok lakónépessége a statisztikák alapján egy év alatt 5–6 ezer fővel csökkent, a falvak döntő részének pedig növekedett a lakossága.

A 90-es évekhez hasonló, vagy ennél magasabb növekedési arányt csak két évtizedben, az 1880-asban, és az 1920-asban jegyezték fel eddig, azaz a jelenlegi évtized folyamatai mindenképpen markánsnak tekinthetők Pécs környékén (is), különösen, ha hozzátesszük, hogy jelenleg a természetes fogyás korábban békeidőben soha sem tapasztalt mértéket ölt nemcsak országosan, hanem Baranyában is (1997-ben 4,1 ezrelékes).

2. táblázat. A növekvő népességű települések százalékos aránya Pécs környékén

Terület	1941–1949	1949–1960	1960–1970	1970–1980	1980–1990	1995–1998
Pécs környéke	48,6	46,0	27,0	23,0	16,2	58,1
Város	75,0	100,0	100,0	100,0	50,0	25,0
Község	47,1	42,9	22,9	18,6	14,3	60,0

Megjegyzés: Pécs környékén azt a 74 települést értem, amelyek közül Pécsnél nincsenek messzebb, mint 25 km, hozzávéve ehhez Pécs városát és Aranyosgadányt. A városok adatai a mindig a 74 településből a jelenlegi négy városra vonatkoznak.

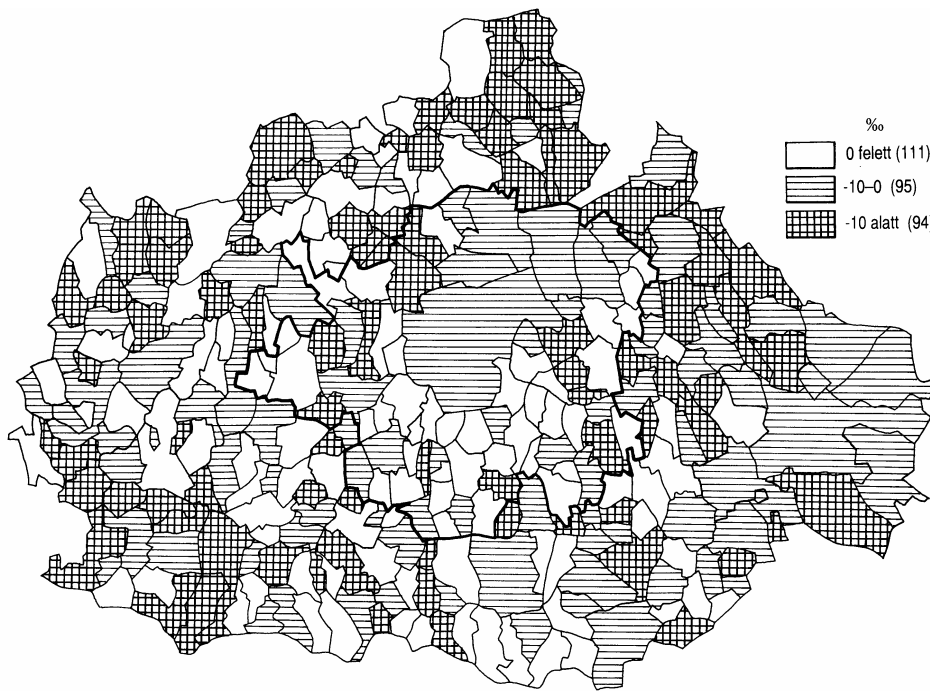
A szuburbanizáció mérésére legalkalmasabb mutatóknak a népességváltozás mértékét (és/vagy a vándorlási különbözetet), valamint a lakásépítés dinamizmusát tekintem. A Pécs környéki települések lakónépességének változása azonban korántsem mutat olyan szabályos képet, amelyet az előzetes elképzeléseink alapján várni lehetne. A klasszikus centrum-periféria növekedés már a múlté (1. ábra). A megye perifériális térségeiben legalább annyi növekvő népességű település található, mint a megyeszékhely közelében. Sőt a legnagyobb arányú népességnövekedést nem is „szuburbán jellegű” települések, hanem különböző aprófalvak (Adorjás, Babarcszölös) érik el, és csak utánuk következnek a pécsi agglomeráció legdinamikusabban növekedő, viszonylag kis népességű községei (Cserkút, Gyód, Pogány, Keszü).

Miközben Pécs környékén az előzőekben lehatárolt 74 település közül 43 (58%) mutatott népességnövekedést, és csak 11 (15%) került a legkedvezőtlenebb kategóriába, addig a teljes megye esetében 37% növekszik és 31% népessége fogy gyorsan. A lehatárolt 74 település területét mutatja az ábrákon jelzett vastag vonal (1., 2., 3. ábra). A kép tehát nem kristálytiszta, azért mindenképpen jelentős a Pécs környéki települések előnye. Még inkább megmutatkozik ez, ha nem arányaiban, hanem abszolút értékben vizsgáljuk a népességnövekedést. Ekkor az öt legjobban növekvő település már mind Pécs környéki (1995–97-ig, azaz három év alatt Kozármisleny népessége 200, Pogány 105, Szentlőrinc 103, Nagykozár 88, Szederkény 80 fővel növekedett, s a 15 leggyorsabban növekedő település közül is 13 Pécs környéki. (Kivétel az igen magas természetes szaporodással rendelkező cigányság által lakott Alsószentmáron, valamint a megyei szinten nagy népességű Mágocs.) Messze a legnagyobb fogyást (évi 1200–1300 fő) Pécs szenvedte el a 90-es évek közepén.

A népességszám-változást azonban nem csak a vándorlások, hanem a természetes fogyás is befolyásolja, s mivel e mutató tekintetében is igen nagyok a különbségek a megyén belül, érdemes most külön csak a vándorlásokat megfigyelni. (2. ábra) Az ábra szinte teljesen hasonló az előzőhöz, sőt itt valamivel még kedvezőbb is a Pécs környéki települések helyzete. Ha a legnagyobb vándorlási nyereséggel rendelkező településeket vesszük szemügyre, az arányokat tekintve ismét csak vegyes a kép, az abszolút értékeknél pedig szintén hasonló a helyzet a népességnövekedéshez, mindössze a magas természetes szaporodással rendelkező falvak hiányoznak, ill. megjelennek – szintén nem szuburbán típusként – azok a községek, amelyekben egy nagyobb szociális otthon torzítja a vándorlási adatokat (Somberek, Görcsöny, Vásárosdombó és részben Szederkény).

A fentiekhez részben hasonló területi képet mutat a megyén belüli munkanélküliségi mutató² is (3. ábra), azonban itt a centrum-periféria kettősség még élesebb, s emiatt talán még kifejezőbben jelzi a szuburbán fejlődést. Ugyanis Pécsről leginkább a biztos egzisztenciával rendelkező lakosok költöznek ki a környező falvakba, s a kiköltöző lakosok többsége továbbra is Pécssett vállal munkát, tovább javítva ezzel a városközei falvak amúgy is kedvező foglalkoztatottsági mutatóit. A munkanélküliség mérésére az 1997 decemberében regisztrált munkanélkülieket, valamint a jövedelempót-

² Munkanélküliségi mutató (%) = (regisztrált munkanélküliek száma + jövedelempótló támogatásban részesülők száma)/aktív korú népesség száma.

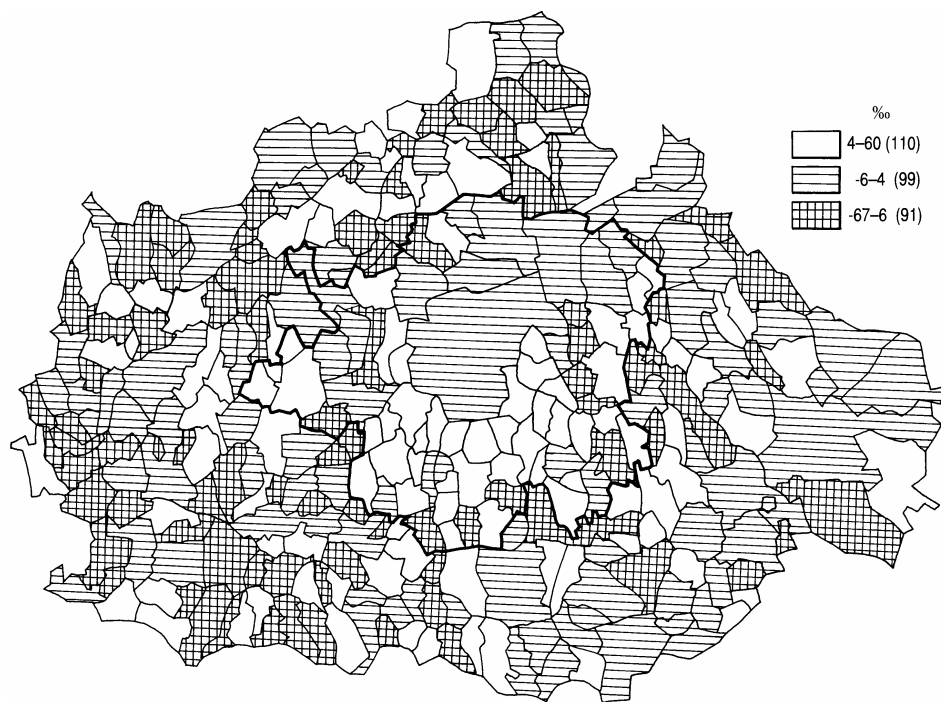

1. ábra. A lakónépesség számának változása Baranya megyében, 1995–1998
Change in the number of population in Baranya county, 1995–1998

ló támogatásban részesülők számát viszonyítottuk az aktív korú népességhez. A Pécs környéki települések 57%-ának a megyei átlagnál kedvezőbb a munkanélküliségi rátája, s csak 11% esetében rosszabb annál (az arányok megyei szinten 28% és 34%). Pécs 15 km-es zónájában még jobb a helyzet, a 24 település közül 20 (83%) rendelkezik megyei szinten kedvezőnek számító (12% alatti) munkanélküliséggel.

Területi különbségek a szuburbanizáció mértékében

A baranyai megyeszékhely környékén tehát megindult a szuburbanizációs folyamat, azonban ez koránt sem egyenlő mértékben érinti az egyes Pécs környéki településeket. Az, hogy pontosan hány dinamizált település található a megyeszékhely körül, nehezen határozható meg, azonban ténylegesen is nehéz lehet eldönteni, hogy mikortól nevezhető egy folyamat szuburbanizációnak, ill. mikortól nevezhetünk egy községet a népességszám-változás szempontjából dinamizáltnak. (Pl. ha egy falu bevándorlási nyereséggel rendelkezik, de ez csak néhány főt tesz ki évente, akkor vajon nevezhető-e ez a folyamat szuburbanizációnak, különösen akkor, ha a vándorlási nyereség ellenére a természetes fogyás következtében csökken az adott település népessége). Magát a szuburbanizációs folyamatot lehet vizsgálni, sőt azt is el lehet dönteni, hogy egy adott

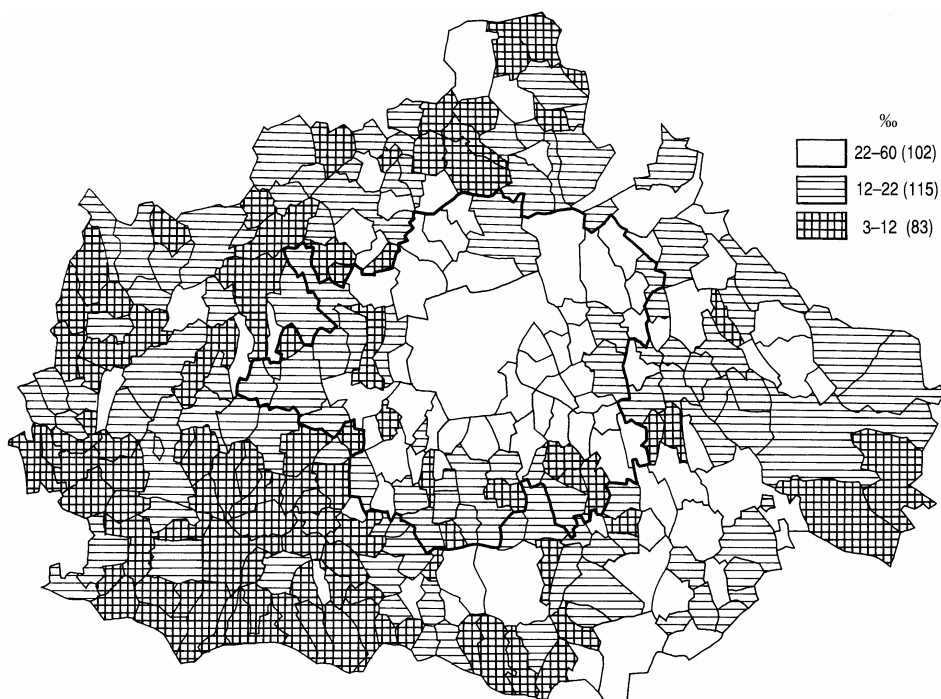

2. ábra. A települések vándorlási egyenlege Baranya megyében, 1995–1998
Migration balance of settlements in Baranya county, 1995–1998

város esetén létezik-e ilyen folyamat, azonban azt, hogy pontosan mely települések tartoznak egy város „szuburbán” települései közé, egyszerű igen vagy nem válasszal egzakt módon nem lehet eldönteni.

Pécs környékén a dinamizált települések egy kb. 20–25 km széles zónában vesznek körül a várost. Ez persze nem azt jelenti, hogy ezen a körön belül minden település „szuburbán” jellegű, hanem inkább azt, hogy ezen a körön kívül nem érdemes jelenleg keresgélni. Pécs esetében is igaz az, hogy a város közigazgatási területén jelenleg már nem állnak nagy számban rendelkezésre szabad, jó fekvésű területek. A szabad földterület egy részét a Mecsek foglalja el. Bár a terület magas presztízsű, de a jelenleg beépíthető terület korlátozott, ill. vannak szabad területek a város D-i, a Pécsi-víz menti részei, többnyire alacsony presztízsűvel. Így aki új kertés, családi házra vágyik, annak sokkal inkább a város közelében lévő falvakban nyílik lehetősége ennek realizálására.

Közhelyszerűen hangzik, de a szuburbanizációhoz szükséges olyan terület, ahova a városi lakosok ki tudnak költözni. Kellenek tehát olyan települések, amelyek a szuburbán építkezések magját alkotják. A népesség ugyanis nem szívesen megy olyan területekre, ahol „semmi sincs”, sokkal szívesebben költözik valamely, már meglévő – és természetesen megfelelő adottságokkal rendelkező – településbe. Természetesen

3. ábra. Munkanélküliség Baranya megyében, 1997
Unemployment rates in Baranya county, 1997

egyáltalán nem mindegy, hogy a nagyvárostól egy adott távolságon belül hány ilyen potenciális település található. (Szeged 20 km-es körzetében pl. 17 ilyen település van, amelyek részben önálló települések, részben a városhoz csatolt egykori falvak, valamint mindig is a városhoz tartozó, de azzal települési folytonosságban nem lévő lakott területek). Pécs esetében ezek száma 49. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az adott terület településstruktúrája, településűrűsége is befolyásolja a szuburbanizáció mértékét. Az sem véletlen, hogy a Pécs környéken lévő legerősebben növekedő Kozármisleny 9 km-re van a várostól, míg a Szeged mellett leggyorsabban növekedő Zsombó 17 km-re.³

A mecsekalji nagyváros körüli dinamikus zónában lévő falvak fejlődése azonban igen jelentős különbségeket mutat. A differenciák legfőbb magyarázó tényezőjének a várostól való távolság bizonyult. Leggyorsabb növekedést a Pécshez legközelebbi falvak mutatnak, a távolság növekedésével viszont csökken a dinamikus falvak aránya. (A távolság jelen esetben nem konkrét légvonalbeli távolságot jelent, hanem sokkal inkább elérhetőséget). Mivel azonban a Pécs körüli, elsősorban a várostól D-re eső területek úthálózatában felfedezhetőek a sugarasság jegyei, így az elérhetőséget jól közelíti a közúton mért távolság. Előnyösebb helyzetben vannak azonban a főútvonalak mentén elhelyezkedő falvak, itt a szuburbán zóna csápszerűen megnyúlik, mint pl. a

³ TÍMÁR J. 1995. Az alföldi szuburbanizáció sajátosságai. – Kandidátusi értekezés, Békéscsaba

Pécs–Mohács út mentén Szederkényig, vagy a Pécs–Szigetvár úton Szentlőrincen túlig. Ahol azonban a közúti összeköttetés nem megfelelő, oda a várhatónál sokkal lassabban indul meg a kiköltözés. Ilyen pl. a csak jelentős kerülővel elérhető Aranyosgadány vagy a Mecsek tulsó, É-i oldalán fekvő települések.

A kiköltözéseket befolyásolja a falvak mérete is. Minél nagyobb egy falu népessége, annál többen költöznek ki. Magyarázatul az szolgálhat, hogy egyrészt a nagyobb falvak infrastrukturális és szolgáltatási ellátottsága jobb, mint a kisebbeké, így az ilyen jellegű hátrányok nem jelentenek gátló tényezőt a kiköltözési döntések meghozatalában. Másrészt a jelenlegi hazai szuburbanizációs folyamatban igen jelentős az informális hírforrások, áramlási csatornák szerepe, s egy nagyobb falu esetén egyszerűen több az esély, hogy egy rokon, ismerős már ott lakik, aki információt szolgáltat az adott település előnyeiről.

A városból való kiköltözések feltétele, hogy a községek megfelelő helyet biztosítsanak a kiköltözni vágyóknak. Oda indulhat tehát csak meg a kiköltözés, ahol elegendő számú telket, házhelyet biztosít a helyi önkormányzat. Keszü-Cserepesdülőn a helyi önkormányzat 220 lakásból álló lakópark kiépítéséhez biztosítja az előkészített telkeket, amiket intenzív marketing tevékenység segítségével is megkísérelnek eladni. A községek között megindulhat egy verseny is a potenciális kiköltözők „kegyeiért”. Ebben igen komoly szerepet kaphatna a településmarketing, a reklám, a faluról kialakított pozitív image is, hiszen egy faluról a városlakókban, mint potenciális kiköltözőkben élő kedvező kép serkentheti, míg egy rossz községi image gátolhatja a kiköltözési folyamatot. Eddigi tapasztalataink viszont azt mutatják, hogy ezidáig a lehetőségekhez képest kevésbé élnek ezzel a módszerrel a települési önkormányzatok.

A szuburbanizáció motivációi

A szuburbanizáció folyamatát a hozzáférhető statisztikai adatokon túl egy Pécs környékén végzett kérdőíves felmérés segítségével vizsgáltuk. A kérdőívezés során 6 Pécs környéki falu (Gyód, Keszü, Kozármisleny, Kőkény, Pogány, Szemely) 60 olyan háztartását térképeztük fel, amelyek az utóbbi egy évtizedben költöztek az adott faluba. Közülük 53 család Pécsről érkezett, így végül ők képezték a vizsgálat alapját. A megkérdezett családok nagyobb része értelmiségi, azonban a szakmunkások aránya is jelentős. A kiköltözések ellenére a vizsgált háztartásoknál a családfők nagyobb része (62%) továbbra is Pécsre jár dolgozni, ehhez képest jóval kevesebben dolgoznak lakóhelyükön (13%), ill. más településen (2%). A többiek nyugdíjasok vagy egyéni vállalkozók a munkahely telephelyének nevesíthetősége nélkül.

A vizsgálat igazolta azt a feltevést, hogy a szuburbanizációban részt vevő családok nagyobb része a nagyváros lakótelepeiről érkezik a városkörnyéki falvakba. A válaszadó családok 57%-a a Kertváros lakótelepéről érkezett, további 6%-uk pedig más lakótelepekről (Uránváros, Szigeti városrész). Emellett jelentősnek bizonyult a Belvárosból való kiköltözés (19%). Nem meglepő tehát, hogy panellakásból költözött valamelyik Pécs környéki faluba a háztartások 62%-a, viszont a kertés-családi házakból,

ikerházakból kiköltözők részaránya csak 19%. A többiek valamilyen típusú több lakásos városi társasházból érkeztek.

Lényeges kérdés lehet a szuburbanizáció vizsgálatánál, hogy mi motiválja az embereket a város elhagyására a szuburbiákba való kiköltözésre. Ennek eldöntésére néhány tulajdonság alapján értékelniük kellett a válaszadóknak Pécs, ill. szűkebben az előző lakás környékét, valamint a jelenlegi lakóhelyet. Az eredményeket a 3. táblázat összegezi. Amíg a természeti adottságok esetében markáns a falvak előnye Péccsel szemben, s ugyanez igaz a közbiztonságra, valamint a szomszédságra is, addig az ellátottságot, az alapintézmények (munkahely, élelmiszerbolt, szolgáltatások) elérhetőségét jóval gyengébbnek ítélik a falvakban, mint a városokban.

A falvak közül Kozármisleny mutatói jelentősen eltérnek a többi községtől. Ez a legnagyobb falu Pécs környékén (3889 lakos), és ez is fekszik a legközelebb a városhoz. Bár itt a régi falumag 9 km-re van Pécs centrumától, de a gyorsan fejlődő Újtelep és Újfalu csak 6–7 km-re. A falu méretéből következően a szolgáltatások sokkal jobbakként, mint a többi, zömmel 1000 lakos alatti községben, ami az elérhetőségi mutatók megítélésében is realizálódik. (Az eltérő adatok nagy valószínűséggel nem a felmérés hibáiból származnak, mivel Kozármislenyről származik a minta kb. harmada, s az eltérések pedig szignifikánsnak tűnnek.) A falvak ellátottsága a szolgáltatások terén a legkedvezőtlenebb, így nem meglepő, hogy ezek jelentős részét továbbra is Pécsre veszik igénybe a környező falvak lakosai (nagyobb bevásárlás, fogorvos, gyógyszerár stb.).

3. táblázat. A korábbi (pécsi) és a jelenlegi lakás, lakóköznyezet, település megítélése a kiköltözők véleménye alapján*

Mutató	Pécs	Községek	Kozármisleny	Községek Kozármisleny nélkül
Természeti környezet	2,85	4,60	4,71	4,56
A levegő tisztasága	2,58	4,68	4,65	4,69
Zajártalom	2,47	4,38	4,47	4,33
Szomszédság	3,62	4,51	4,59	4,47
Közlekedés	4,28	3,58	4,12	3,33
A munkahely elérhetősége	4,54	3,76	4,38	3,45
Élelmiszerbolt elérhetősége	4,65	3,84	4,25	3,66
Szolgáltatások elérhetősége	4,51	3,23	3,76	2,97
Infrastrukturális ellátottság	4,43	4,13	4,53	3,94
Közbiztonság	3,34	4,38	4,41	4,36

*Pontértékek: 1 = nagyon rossz; 2 = rossz; 3 = közepes; 4 = jó; 5 = kiváló

Forrás: saját kérdőíves felmérés, 1998 szept.

Úgy tűnik, a nyugati szuburbanizációhoz hasonlóan Pécs környékén is a saját családi ház iránti igény a meghatározó a városból való kiköltözések esetében. Annak ismeretében, hogy a kiköltözők nagyobbik része lakótelepekről érkezik, ez egyáltalán nem tűnik váratlannak. A megkérdezettek 58%-a esetében döntő, valamint további 8%-nál jelentős szerepet játszott a költözésben a saját ház iránti igény, amelyet leginkább és legelőszöbben a város körüli szuburbanizálódó településeken lehetett kielégíteni.

Ezzel összefüggésben a nagyobb lakásméret szükségessége is fontosnak bizonyult (67%).

A szuburbanizációra általában jellemző ún. filtrációs modell működése Magyarországon nem igazán tapasztalható, mivel az anyagi lehetőségek megváltozása nem bizonyult jelentős kiköltözésre sarkalló tényezőnek (a megkérdezettek 53%-ánál nem volt befolyásoló szerepe), holott az észak-amerikai modellben pontosan a jövedelmek növekedése indít el egy hullámszerű kifelé áramlást, amely magát a szuburbanizációt is előidéz. A nem kellően letisztult hazai társadalmi folyamatok, a viszonylag friss rurális gyökerek, és az alacsony életszínvonal következményeként nálunk sokkal nagyobb szerephez jut a kert, ill. a gazdálkodás lehetősége is.

A Pécsről kiköltözők 57%-a külön megjegyezte, hogy fontosnak tartja a gazdálkodás lehetőségét a városból való távozást befolyásoló tényezők között. Néhányan még az állattartást is megnevezték, bár ezen esetenként pusztán a kutyatartás érthető. Emellett megjelentek a már-már klasszikusnak tekinthető sztereotípiák, amelyek a városi élet ellen, ill. a falusi élet mellett szólnak. A FISHMAN-féle szuburbán álom⁴. úgy tűnik, Magyarországon is létezik, bár koránt sem jut annyira meghatározó szerephez, mint pl. az Egyesült Államokban. A természetközelség, a csend, a nyugalom, a jó levegő, a falusi élet szépsége mind-mind megjelentek a kiköltözés tényezői között, de s ugyanígy az „el a városból” mentalitás is. Természetesen a konkrét költözésnek sokszor valamilyen családi jellegű oka volt (házasság, ill. annak felbontása, beteg gyermek stb.).

A szuburbanizáció tervezése, ill. az egyes települések közötti, a potenciális kitelepülőkért folytatott verseny szempontjából egyáltalán nem lényegtelen, hogy milyen tényezők alapján választanak települést a vándorlók, és hogy milyen forrásból szerzik az információkat a településekről. Meglepő módon a vizsgált mintában közvetett információforrások domináltak, ezen belül is az informális, főként hallomás alapján történő információszerzésnek volt döntő szerepe az elhatározásban.

A válaszadók valamivel több, mint fele részben vagy egészben hallomás alapján döntött arról, hogy konkrétan az adott településben kíván letelepedni. Emellett azonban számottevő volt az írott sajtó mint médiaforrás szerepe is: a válaszadók 30%-a újságban (alapvetően újsághirdetésben) találta meg a számára megfelelő telket. Az ez irányú marketing tevékenység még gyerekcipőben jár (legalábbis Pécs környékén), de a válaszokból kikövetkeztethetően és polgármesteri interjúk alapján már bizonyíthatóan megjelent.

A közvetett információ források elköltözésre ösztönző hatása kevésbé jelentős, bár a válaszolók bő harmadának konkrét, előzetes vizuális tapasztalata is volt a településről, ahová költözött. A rekreációs szuburbanizáció következményeként sokan oda költöznek végül ki, ahol korábban kiskertjük, nyaralójuk volt, nemegyszer magát a nyaralót átalakítva lakóházzá. A korábbi lakóhelyre való visszaköltözés folyamatát a Pécs környéki kérdőíves felmérés nem igazolta, de természetesen ez alapján elvetni sem lehet. Mindössze egy kiköltöző nyilatkozta, hogy a telekvásárlás előtt végigjárta a környék számba jöhető településeit és ezután választotta ki a számára legszimpatikusabbat.

⁴ FISHMAN, R. 1987. *Bourgeois Utopias: The rise and fall of suburbia.* – Basic Books, New York.

Kételyek

Vajon a nagyvárosi népesség befogadása, az adott faluba csalogatása feltétlenül pozitív hatású-e a településre nézve? Vajon minden nagyváros környéki falunak mindenkor érdeke-e, hogy biztosítsa a városból kifelé áramlani szándékozó népesség letelepedését? Általában természetesen célja egy községnek, hogy befogadja ezeket a rétegeket, hiszen jelenleg az átlagosnál tehetősebb társadalmi csoportokról van szó, akiktől származó adóbevételek egyáltalán nem mellékesek egyetlen település önkormányzatának sem. A kiköltözők emellett gyakran a fiatal korosztályokba tartoznak, akik a falu demográfiai helyzetét is javítják.

Pécs környékén, egy aprófalvas területen még további előnyök is származhatnak a népesség ilyen módon való növeléséből, ugyanis jó néhány szolgáltatás nem működik (nem működhet) gazdaságosan egy bizonyos lélekszám alatt, de a népesség növelésével ezek is gazdaságossá tehetők (vagy újralétesíthetők?) a falvakban (iskola, gyógyszertár, cukrászda stb.).

Azonban tovább bonyolíthatja a helyzetet, ha az őslakosok és az újonnan beköltözők között még a szokásosnál is nagyobb a társadalmi távolság. Pécs környékén több település is jelentős nemzetiségi hagyományokkal bír. Nem egy helyen a magyarok mellett horvátok, németek és esetleg cigányok is élnek. Ha egy jórészt nemzetiségi lakosságú faluba tömegével költöznek olyan városiak, akik többnyire magyarok, akkor ez felgyorsíthatja az asszimilációs folyamatot. Mérlegelni kell tehát, hogy szükség van-e a beköltözések általi népességnövekedésre, vagy a nemzetiségi-kulturális identitás, a hagyományok megőrzése tűnik fontosabbnak. A kettő természetesen nem zárja ki egymást, azonban az összeegyeztetésük igencsak nehéz.

Jó példa erre Pogány község, amely falu a Pécsről történő kiköltözések egyik legfontosabb célpontjává vált a 90-es évek közepére, és amelynek önkormányzata a második út mellett döntött. A község népessége 680 főről (1990) 1040-re (1997) növekedett, de az önkormányzat a további beköltözéseket nem támogatja. A falu lakosságának 15%-a német, 25%-a horvát nemzetiségű, és úgy gondolták, hogy a néhány év alatt bekövetkezett 50%-os népességnövekedés veszélyezteti az „őslakos” pogányiak kultúráját, így magát a falut is. A házhelyeket zárolták, csak ötéves ottlakással vásárolhatják meg a helybeliek. 1997-ben a népességnövekedés már minimális volt.

Nyilvánvaló, ha egy-egy település megnehezíti a beköltözést, ez magát a folyamatot nem akadályozza meg, a kiköltözni vágyók találnak más célpontot. Ráadásul a szuburbanizáció nem csak új házak építésével folyhat, lehetőség van régi házak megvételére is, bár ez általában kevésbé vonzó, mint az építkezés.

Összegzés

A szuburbanizáció mint dekoncentrációs folyamat viszonylag új jelenség Magyarországon. A kezdeti folyamatok csak a fővárosra koncentráálódtak, majd az 1980-as évektől megjelentek az ország legtöbb közép- és nagyvárosa körül is. A szuburbanizáció azonban a központi várostól, a községektől, és egyéb sajátosan magyar tényezőktől függően igen differenciált. A jövőben a szuburbanizációs folyamatok foly-

tatódása várható. Valószínűleg újabb és újabb falvakba indul meg a kiköltözés a jelenleg is szuburbanizálódó zónákban és néhány újabb város bekapcsolódása is elképzelhető e folyamatokba. Döntő kérdés az ország gazdasági helyzetének változása, a helyzet javulása az urbanizáció és a szuburbanizáció megerősödését is maga után vonhatja, de az urbanizáció növekedését a gazdaság további hanyatlása is előidézheti. A másik kulcskérdés a nagyvárosi lakáshelyzet. Vajon előtérbe kerül-e a lakásfelújítás, ill. mi lesz a korábban épült lakótelepek sorsa? A közeljövőben azonban nagy valószínűséggel a városközei falvak maradnak a településállomány legdinamikusabban növekvő részei nemcsak Magyarországon, hanem Baranyában is. Ezt jól bizonyítják a Pécs környékén elvégzett vizsgálatok eredményei.

CHARACTERISTICS OF SUBURBANISATION IN THE SURROUNDINGS OF PÉCS, HUNGARY

by *P. Bajmóczy*

S u m m a r y

Suburbanisation as a process of deconcentration is a relatively new phenomenon in Hungary. In the beginning it was restricted to the Budapest agglomeration but it has been going on since the 1980's around most of the middle towns and big cities of the country. However, suburbanisation is a highly differentiated process depending on the central settlement, surrounding villages and other specific Hungarian features. The process is to be continued in the future. Within the zones of suburbanisation new villages are to be affected and new towns are expected to develop similar zones around themselves. A crucial question is the economic development of the whole country; improvements may enhance processes of both urbanisation and suburbanisation, but economic setback may provoke expanding suburbanisation, too. Another key issue is the housing in big cities. Would the renovation of old quarters and flats be materialised and what will be the fate of the housing estates? It is very probable that villages in the gravity zones of towns will remain the most dynamic elements of the settlements stock in Hungary, so in Baranya County, too. This trend was convincingly proved by the results of a survey accomplished recently in the vicinity of Pécs.

Translated by L. BASSA